

General social principles of preventing sexual violence against children in Ukraine

Загальносоціальні засади запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні

Svitlana Romantsova

Key words:

sexual violence, children, forms of manifestation, special criminological prevention, victimological influence, general social principles, criminological recommendations.

Ключові слова:

сексуальне насильство, діти, форми прояву, спеціально-кримінологічне запобігання, віктимологічний вплив, загальносоціальні засади, кримінологічні рекомендації.

Історичний досвід цивілізаційного розвитку засвідчує, що протидія негативним суспільним проявам, зокрема злочинам сексуального характеру щодо дітей, становить доволі складну, затратну діяльність держави і громадянського суспільства, а отже, потребує високого рівня її організації та належної правової регламентації. У сучасних умовах запобігання злочинним проявам, зокрема сексуального характеру щодо дітей, має здійснюватися на засадах наукової обґрунтованості і комплексного підходу, передбачати оптимальні шляхи вирішення нагальних завдань. У цьому контексті неабиякого значення набуває кримінологічна наука, що є теоретичним підґрунтям для належної юридичної практики, а саме стосовно запобігання сексуальному насильству щодо дітей.

Згідно із тлумачним словником В.І. Даля, «запобігти» означає «відвернути шкоду чи небезпеку завчасно, коли вона загрожує, але ще не настала; попередити».¹ У сучасній кримінології запобігання злочинам – це різновид соціальної практики, функціональний зміст та мета якої полягає в перешкоджанні дії детермінант злочинних проявів шляхом обмеження, нейтралізації чи усунення їхньої дії.²

Істотне зменшення проявів сексуального насильства щодо дітей може бути досягнуте передусім завдяки зміцненню загальносоціальних засад запобігання в українському суспільстві цьому ганебному явищу. Так, згідно з результатами анкетування, 92% респондентів визнали, що найефективнішим у протидії сексуальному насильству щодо дітей є запобігання, 51% опитаних наголосили саме на загальносоціальних заходах.

Завдяки зміцненню загальносоціальних засад у суспільстві мобілізується його антикриміногенний потенціал. Загальносоціальні заходи запобігання злочинним проявам, зокрема сексуальним щодо дітей, мають на меті «згладжування» соціальних суперечностей та конфліктів, послаблення соціальної дезорганізації і деструкції. Загальносоціальні заходи гармонізують життєдіяльність суспільства, що опосередковано послаблює дію криміногенних чинників, що детермінують злочинну поведінку, зокрема сексуального характеру щодо дітей.

У сучасних кримінологічних джерелах не вщуає дискусія щодо того, чи варто вважати загальносоціальні заходи складником запобігання злочинам у межах кримінологічної проблематики. Адже їхня дія не спрямована безпосередньо на криміногенні чинники, які детермінують злочинну поведінку, зокрема сексуального характеру щодо дітей. Соціально-економічні, соціально-демографічні, господарсько-управлінські, культурно-виховні, правові, технічні, економічні, архітектурні й іншого змісту загальносоціальні заходи є синхронним відображенням соціальної політики держави, що не має своїм безпосереднім завданням зниження рівня злочинних проявів, зокрема сексуального характеру щодо

¹ Даль В.І. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. М.: Русский язык, 1979. Т. 2. С. 89.

² Фріс П.Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини. Надвірна: Надвірянська друкарня, 2009. С. 10.

дітей³. Загальносоціальні заходи зазвичай розробляються без урахування даних кримінальної статистики, реалізуються загальними суб'єктами та здебільшого є складником планів соціально-економічного розвитку регіонів (округів) України. Іноді тлумачення за змістовим наповненням загальносоціальних заходів запобігання злочинам настільки невинувато розширюється, що призводить до помилкового їх отождення з ефективним функціонуванням усіх соціальних інститутів правової держави. Як слушно застерігає щодо цього А.П. Закалюк, заходи загальносоціального характеру запобігання злочинним проявам мають своїм об'єктом явища, факти, прояви тощо, які здебільшого не безпосередньо (причини чи умови), а корелюючи детермінуючи пов'язані (зв'язок станів). Тому запобіжний вплив таких заходів не є прямим, як це характерно для заходів спеціально-кримінологічного запобігання, а лише опосередкованим⁴.

Водночас не варто занижувати роль загальносоціальних заходів у системі запобігання злочинним проявам, зокрема сексуального характеру щодо дітей. Під час дослідження антикриміногенного потенціалу застосування загальносоціальних заходів запобігання злочинам І.М. Даньшин переконливо доводить, що ефективне реформування і розвиток економіки сприяють підвищенню рівня життя людей, а отже, певна частина з них утримується від скоєння злочину. Дія загальносоціальних заходів у соціальній сфері виявляється в уповільненні темпів розшарування населення на «бідних» і «багатих», сприяє зміцненню родинних зв'язків, формуванню належних умов для соціалізації особистості, подоланню її соціальної відчуженості, авторитаризму, зокрема в міжособистісних стосунках. Загальносоціальні заходи також мають на меті пропагувати в суспільстві моральність, ідеї добра та справедливості⁵.

Отже, дослідження загальносоціальних засад є важливою умовою ефективного функціонування системи запобігання злочинним проявам сексуального насильства щодо дітей, а отже, є доцільним у межах окресленої дисертаційної роботи.

Пріоритетними сферами реалізації заходів загальносоціального характеру щодо запобігання сексуальному насильству щодо дітей, на нашу думку, мають стати: соціально-педагогічна, соціально-медична, соціально-економічна, соціально-психологічна та культурно-виховна. Розглянемо їх детальніше.

Соціально-педагогічні заходи запобігання сексуальному насильству щодо дітей треба розуміти як заходи державних органів і організацій, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, освітніх установ, а також сім'ї як первинного осередку суспільства, що застосовуються з метою вдосконалення процесу соціалізації дитини.

Соціальні заходи спрямовані на залучення соціально незахищених дітей державними і недержавними органами й установами, громадськими та релігійними організаціями тощо до культурно-масових закладів, участі в гуртках, просвітницьких кампаніях, де діти матимуть можливість духовного і фізичного розвитку.

Педагогічними заходами запобігання сексуальному насильству щодо дітей розуміють як заходи, спрямовані на формування в особистості моральних засад, поваги і визнання статевої свободи іншої людини у сфері статевої відносин. Їх пріоритетне застосування зазвичай відводиться освітнім установам у процесі навчально-виховної роботи.

У цьому контексті змін потребує програма курсу «Основи безпеки життєдіяльності», до якої необхідно включити правила онлайн-безпеки, які сьогодні є не менше важливими, ніж правила поведінки на вулиці та переходу дороги⁶.

Серед педагогічних заходів велике значення має збалансоване поєднання правового та статево-рольового виховання, що має бути спрямоване на ознайомлення дітей зі статевими відмінностями, прищеплення їм почуття поваги та коректного ставлення до представників протилежної статі. Таке виховання нині доволі актуальне через загальне зниження моральності, вимогливості до себе й інших у питаннях

³ Теоретические основы предупреждения преступности / Ю.М. Антонян, А.Э. Жалинский, В.К. Звирбуль, В.В. Клочков и др.; ред.: В.К. Звирбуль, В.В. Клочков, Г.М. Миньковский. М.: Юрид. лит., 1977. С. 78–93.

⁴ Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 328.

⁵ Даньшин І.М. Загальносоціальне запобігання злочинності. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні / за заг. ред. В.В. Сташиса. Х.: Право, 2008. С. 355–356.

⁶ Дитяча порнографія в Україні. Боротьбу розпочато. URL: <http://osvita.mediasapiens.kiev.ua/material/4620>.

статевих взаємин, через що в деяких молодіжних колах юнаки постають аж ніяк не лицарями, а дівчата – не прекрасними дамами.

Першість тут має належати заходам, спрямованим на підвищення рівня загальної культури громадян. Адже, як зазначає Л.Г. Козлюк, відсутність культури в статевих відносинах між людьми є основною причиною вчинення статевих злочинів щодо дітей⁷.

Вивчення вироків кримінальних справ сексуальних злочинів щодо дітей свідчить, що значна їх частина пов'язана із брутальністю й вульгарністю і винних, і потерпілих. Достатня кількість вироків містять відомості, в яких дається соціально-психологічна оцінка засуджених як «неврівноважених, скандальних, буйних, ледачих, недисциплінованих» тощо. Щоб підвищити культуру спілкування статей, а отже, зменшити кількість випадків сексуального насильства щодо дітей, необхідно перейти від випадкових «моральних» бесід до щоденної і кропіткої роботи з формування з раннього дитинства правил спілкування і відповідної статевої поведінки, формування особистісного «Я».

У соціально-економічній сфері заходи запобігання сексуальному насильству щодо дітей спрямовані на формування соціального благополуччя, належних сімейно-побутових умов і відповідальних стосунків у родині, де зростає дитина, бо сім'я – це первинний інститут її соціалізації. Варта уваги думка вчених і практиків щодо необхідності державної підтримки сім'ї та побутових взаємовідносин⁸. Адже чимало дітей, що стали жертвами сексуального насильства, – діти одиноких матерів. Іноді в таких жінок на першому місці стоять турботи про те, як забезпечити сім'ю матеріально; а іноді – особисте життя для задоволення. Так чи інакше діти залишаються без належного догляду. У матерів з аморальним способом життя, які зловживають спиртними напоями, діти частіше стають жертвами сексуального насильства, зокрема в родині. Так само й бездоглядні діти, які часто перебувають на вулиці в пізній час або в безлюдних місцях, що також спричиняє вчинення щодо них сексуального насильства з боку сторонніх осіб.

На нашу думку, політика, що провадиться державою в галузі дитинства, не дає позитивних результатів через відсутність належної матеріальної бази, фінансування заінтересованих органів, установ, організацій, відсутність розумного кадрового забезпечення у сфері підготовки спеціалістів із роботи з неповнолітніми. Державні інститути не завжди відповідають за соціальне становище дітей, за своєчасну виплату зарплати їхнім батькам, за здорове харчування та медичне обслуговування дітей. Встановлення і дотримання державою мінімальних соціальних стандартів основних показників якості життя дітей з урахуванням регіональних особливостей дасть змогу подолати наявну у сфері охорони дитинства кризу.

Організація державою комплексної підтримки та допомоги сім'ї набуває вирішального значення в загальносоціальному запобіганні сексуальному насильству щодо дітей. Вважаємо, що державна політика має бути спрямована на створення мережі закладів соціального обстеження сім'ї та дітей, спеціалізованих консультаційних служб, центрів соціально-психологічної адаптації.

У цілеспрямованій виховній діяльності важливе місце має бути відведено статево му вихованню. Саме як основу варто вбачати соціальну, психолого-педагогічну, медико-оздоровчу і, зрештою, кримінологічну суть статево му виховання в широкому (мораль і правосвідомість суспільства) і вузькому (мораль і правосвідомість особистості) розумінні. Водночас треба ненав'язливо і переконливо прищеплювати молоді навички усвідомлення наслідків своєї статево ролювої поведінки на життєвих прикладах, з урахуванням наявних суспільних норм. Як слушно зазначають І.І. Лановенко та П.В. Мельник, кваліфіковане статево виховання означає і статево ролюве самовиховання; велике значення має людська культура⁹.

Сексуальна освіта – це цілісний процес утворення, гармонійного суб'єктивного навчання, особистісного розвитку й індивідуального виховання людини. Метою виховання людини є формування в неї здатності свідомо керувати процесом задоволення своїх потреб. До моменту статево му дозрівання, тобто до появи в людини сексуальної потреби, вона вже здебільшого вихована (або невихована), вже керує (або не керує) своїми основними потребами, може (або не може) контролювати сексуальну поведінку.

⁷ Козлюк Л.Г. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, який вчинив статево му злочин щодо неповнолітнього: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2009. С. 9.

⁸ Козлюк Л.Г. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, який вчинив статево му злочин щодо неповнолітнього: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2009. 16 с.

⁹ Лановенко І.І., Мельник П.В. Кримінологія. Причини та раннє попередження статево му злочинності. К.: Український фінансово-економічний ін-т, 1998. С. 400.

Правильне статево-рольове виховання спрямоване на ознайомлення дітей зі статевими відмінностями, а не на розвиток у них ранньої сексуальності. Виховання не повинно бути «безстатевим», коли діти незалежно від статі виконують чоловічу і жіночу роботу. Важливим аспектом раннього запобігання аномальній сексуальній поведінці є прищеплення дитині навичок спілкування, зокрема гетеросексуального, з однолітками.

Окрім того, загальносоціальне запобігання має полягати у виховному впливі на всіх членів суспільства із зосередженням на: культурі спілкування в сім'ї, що унеможливує прояв агресії; сексуальній освіті, спрямованій на збереження здоров'я, запобігання раннім статевим зв'язкам, захворюванням, що передаються статевим шляхом; охороні репродуктивного здоров'я. Необхідно також передбачати комплексність, системність і безперервність з урахуванням вікових психофізичних особливостей.

У межах нашого дослідження 68,5% опитаних респондентів схилилися до того, щоб у школі запровадити навчальний курс «Статеве виховання», проводити тренінги з питань сексуального насильства із: дітьми – 93%; батьками – 52,5%; вчителями – 41,5%; вихователями (у дошкільних навчальних закладах) – 23,5%.

Для результативного запобігання треба широко використовувати можливості позитивного впливу на свідомість особи засобів масової інформації (далі – ЗМІ). Діяльність ЗМІ може сприяти: подоланню відчуження в окремих сім'ях, посиленню взаємозв'язку між сім'єю (суспільством) і моральністю, появі передумов для цілеспрямованого формування громадської думки з питань сексуального життя, усуненню конфліктності, зокрема для створення позитивного мікроклімату в родині і, своєю чергою, уникнення вчинення членами сім'ї порушень законності.

Чимало осіб, які вчинили сексуальне насильство щодо дитини, мали шкідливі звички, зокрема, пов'язані зі вживанням алкогольних напоїв, наркотичних засобів, під дією яких вдавалися до сексуального насильства щодо дитини. ЗМІ мають активніше формувати альтернативні потреби особистості в отриманні знань, зайнятті спортом, у самоствердженні через навчання, суспільну працю, пропагувати здоровий спосіб життя, а не спонукати до толерантного ставлення до насильства в сучасному суспільстві. ЗМІ мають концентруватися на правовому вихованні неповнолітніх і молоді, їх ознайомленні із правами та необхідністю дотримання покладених на них обов'язків. Ідея таких програм має бути спрямована на виховання в глядачів поваги до законів, розуміння їх соціальної необхідності й користності для суспільства, а також орієнтації на їх обов'язкове виконання.

Роль ЗМІ у формуванні загальносоціальних засад запобігання проявам сексуального насильства щодо дітей варто розвивати в таких напрямках:

- 1) підвищення якості інформаційного забезпечення суспільства;
- 2) посилення просвітницької діяльності щодо підвищення рівня правосвідомості споживачів інформаційних послуг;
- 3) формування мережі інформаційної діяльності для забезпечення духовного розвитку осіб, передусім дітей;

4) взаємодія з педагогічними працівниками, які б мали скеровувати дітей на вибір корисної для їхньої соціалізації інформації. За результатами досліджень, 63,3% педагогів не надають учням рекомендацій стосовно вибору ЗМІ, їхніх інформаційних проектів і тематики¹⁰, що можна розглядати як окремий недолік у сучасній організації навчально-виховного процесу.

У загальносоціальному запобіганні сексуальному насильству щодо дітей важлива роль належить заходам *соціально-медичного* характеру, що тісно пов'язані із *соціально-психологічними заходами*, про які вже йшлося. Важливим, зокрема, є їх комплексне поєднання, що забезпечить взаємодоповнюваність. У цьому напрямі необхідно розширювати мережу медичних профілактичних установ, де буде надаватися кваліфікована допомога особам із сексуальними перверсіями. Йдеться про підвищення якості психіатричної допомоги населенню, впровадження у свідомість людей необхідності звернення за потреби до психолога, психіатра чи сексопатолога. Корегування агресивної поведінки, зокрема сексуальної, можна проводити за допомогою медикаментозних засобів, разом із психотерапією. У деяких випадках позитивний вплив має медитація. Натомість сексуальні девіації, що завдають моральної чи фізичної шкоди партнеру, зазвичай є об'єктами спеціально-кримінологічного запобігання.

¹⁰ Бугера О.І. Проблеми використання засобів масової інформації для запобігання злочинів серед неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Акад. адвокатури України. К., 2006. С. 16.

Ю.М. Антонян і В.В. Гульдман зазначають, що ймовірність сексуального насильства посилюється, коли населенню не надається достатня психіатрична допомога, не здійснюється повне і своєчасне виявлення психічних розладів, відсутня традиція звернення до лікаря-психіатра чи до психолога. Особливо завдає шкоди відсутність корекційних зусиль щодо дітей та підлітків, передусім із неблагополучних сімей. У цих випадках поєднання психічних розладів із неналежним ставленням батьків до дитини набуває потужного «криміногенного заряду»¹¹. «Створення на державному рівні системи психолого-психіатричної допомоги, раннього виявлення та діагностики відхилень у психічному розвитку особистості (у навчальних закладах) позитивно впливає на зниження насильницької злочинної поведінки, зокрема сексуального характеру щодо дітей»¹².

Щодо цього Л.Г. Козлюк зауважує, що розроблення концептуальних загальносоціальних засад запобігання сексуальному насильству щодо дітей має передбачати заходи, спрямовані на підвищення рівня культури особистості, що перешкоджатиме безкультур'ю, яке призводить до порушення встановленого порядку статевої відносин між людьми¹³.

Загальносоціальні заходи запобігання сексуальному насильству щодо дітей мають передбачати прищеплення навиків формування гармонійних міжособистісних стосунків у сім'ї, так зване «освітньо-сімейне виховання». Освітньо-виховна система сім'ї заснована на особистому досвіді батьків, набутому у власних родин та розвинутому в процесі ознайомлення з відповідною літературою, а також з урахуванням порад вихователів, психологів, педагогів. Дитина, яка зростала в сім'ї, де буденним явищем були неповага, насильство тощо, згодом їх культивує у своїй власній родині сім'ї, у взаєминах із дружиною (чоловіком), у ставленні до дітей та інших родичів. Сімейна освіта – це активний процес формування сім'єю основних життєвих орієнтирів дитини, її мислення, особистісних потреб, поглядів, переконань¹⁴.

Механізм удосконалення сімейної освіти передбачає: об'єднання батьків у спільноти для обміну інформацією про особливості сімейного виховання; організацію навчально-ігрового простору дітей за принципом шкіл-парків, де роль учителів (вихователів) виконували би батьки з відповідною освітою; формування творчого простору сімей (на кшталт сімейних майстер-класів, квестів, інших заходів на відкритому повітрі); впровадження банків часу для взаємного обміну послугами; активну участь сімей у житті місцевих громад із питань належної освіти та виховання дітей¹⁵.

Отже, виховання та навчання батьків належному батьківству має стати частиною сучасної соціальної політики в Україні¹⁶.

Для цього, зокрема, доцільно розробити перспективну державну програму, яка б охоплювала такі три основні концептуальні ідеї: а) докорінне оздоровлення і зміцнення інституту сім'ї; б) фундаментальна перебудова освітньо-виховної функції сім'ї; в) надання науково обґрунтованої допомоги сім'ї і школі для підвищення ефективності статевого виховання дітей із його обов'язковим кримінологічним компонентом.

Обов'язковою складовою частиною загальносоціальних засад запобігання сексуальному насильству щодо дітей є віктимологічна компонента. На Заході розроблені спеціальні програми, які навчають дітей та молодь правильно оцінювати й виробляти захисні механізми від агресії, зокрема сексуального характеру, які транслюються телебаченням та поширюються через ЗМІ. Серед них виокремлюють такі: 1) інтервенція (руйнівна дія зовні); 2) досягання цілей; 3) культурне розуміння; 4) візуальна грамотність¹⁷. Всі вони спрямовані на вироблення в молоді захисних психологічних механізмів, які дають змогу об'єктивно оцінювати отриману зі ЗМІ інформацію. Молодь треба навчити усвідомлювати власні потреби й обирати позитивні засоби їх задоволення.

Ґрунтуючись на загальнолюдських цінностях сучасного суспільства, загальносоціальні заходи запобігання сексуальному насильству відображають подальший процес розвитку загальнолюдських взаємин у цивілізованому світі.

¹¹ Антонян Ю.М., Гульдман В.В. Криминальная патопсихология. М.: Наука, 1991. С. 39.

¹² Антонян Ю.М., Голумб Ц.А. Предупреждение преступного поведения лиц с психическими аномалиями / под ред. Ю.М. Антоняна. М.: Наука, 1984. С. 17.

¹³ Козлюк Л.Г. Шляхи вдосконалення запобігання статевим злочинам щодо неповнолітніх. Юридичний журнал. 2010. № 6. С. 62.

¹⁴ Ахновська І.О. Механізм підвищення якості сімейної освіти в Україні. Economic and law paradigm of modern society. 2017. Issue 2. P. 25.

¹⁵ Ахновська І.О. Механізм підвищення якості сімейної освіти в Україні. Economic and law paradigm of modern society. 2017. Issue 2. P. 28.

¹⁶ Єсьман І.В. Педагогічна освіта батьків як складова науки про сімейне виховання. Педагогічний альманах. 2014. № 21. С. 32.

¹⁷ Ястребов В.Б. К вопросу о понятии криминалогической характеристики преступлений. Вопросы борьбы с преступностью. Вып. 37. М., 1982. С. 34.

Отже, загальносоціальні заходи запобігання сексуальному насильству щодо дітей реалізуються в найважливіших сферах, що забезпечують гармонійне формування особистості та можливість подальшого вдосконалення моральних, соціальних та психологічних засад функціонування інституту сім'ї в сучасних умовах. Пріоритетними сферами їх застосування є виховання, освіта, медицина, культура, зокрема міжособистісного спілкування.

Анотація

У статті визначено пріоритетні сфери застосування заходів загальносоціального характеру для запобігання сексуальному насильству щодо дітей. Запропоновано комплекс соціально-педагогічних, соціально-економічних, соціально-виховних, культурологічних, медико-соціальних та інших загальносоціальних заходів запобігання сексуальному насильству щодо дітей.

Summary

In article preferential areas of the application of measures of general social nature to prevent sexual abuse of children are determined. The complex of socio-pedagogical, socio-economic, socio-educational, cultural, socio-medical and other general social measures to prevent sexual violence against children is proposed.

Використана література:

1. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. М.: Русский язык, 1979. Т. 2. 779 с.
2. Фріс П.Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини. Надвірна: Надвірнянська друкарня, 2009. 168 с.
3. Теоретические основы предупреждения преступности / Ю.М. Антонян, А.Э. Жалинский, В.К. Звирбуль, В.В. Клочков и др.; ред.: В.К. Звирбуль, В.В. Клочков, Г.М. Миньковский. М.: Юрид. лит., 1977. 256 с.
4. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
5. Даньшин І.М. Загальносоціальне запобігання злочинності. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні / за заг. ред. В.В. Сташиса. Х.: Право, 2008. 846 с.
6. Дитяча порнографія в Україні. Боротьбу розпочато. URL: <http://osvita.mediasapiens.kiev.ua./material/4620>.
7. Козлюк Л.Г. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, який вчинив статевий злочин щодо неповнолітнього: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2009. 16 с.
8. Лановенко І.І., Мельник П.В. Кримінологія. Причини та раннє попередження статевої злочинності. К.: Український фінансово-економічний ін-т, 1998. 419 с.
9. Бугера О.І. Проблеми використання засобів масової інформації для запобігання злочинів серед неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Акад. адвокатури України. К., 2006. 20 с.
10. Антонян Ю.М., Гульдан В.В. Криминальная патопсихология. М.: Наука, 1991. 243 с.
11. Антонян Ю.М., Голумб Ц.А. Предупреждение преступного поведения лиц с психическими аномалиями / под ред. Ю.М. Антоняна. М.: Наука, 1984. 167 с.
12. Козлюк Л.Г. Шляхи вдосконалення запобігання статевим злочинам щодо неповнолітніх. Юридичний журнал. 2010. № 6. С. 56–62.
13. Ахновська І.О. Механізм підвищення якості сімейної освіти в Україні. Economic and law paradigm of modern society. 2017. Issue 2. P. 24–30.
14. Єсьман І.В. Педагогічна освіта батьків як складова науки про сімейне виховання. Педагогічний альманах. 2014. № 21. С. 32–36.
15. Ястребов В.Б. К вопросу о понятии криминалогической характеристики преступлений. Вопросы борьбы с преступностью. Вып. 37. М., 1982. 104 с.

Svitlana Romantsova,

Lecturer of the Department of Criminal Law Disciplines,
Lviv State University of Internal Affairs